Dan Horia MAZILU
Academia Română

SLAVONA – ACEASTĂ „LATINĂ A RĂSĂRITULUI”

Résumé: *La naissance du phénomène spécifique appelé « slavonisme culturel » - en général, et de la littérature roumaine d'expression slavone – en particulier, a été déterminée par plusieurs facteurs; ce qui est sûr c'est que la langue slavone a été chez nous une langue de culture, ayant le même rôle que le grec ou le latin ont eu, dans d'autres espaces.*

Mots-clés *: slavonisme culturel , le slavon, littérature roumaine d'expression slavone*

Năvălirile barbare şi, mai ales, puhoiul slav de după mijlocul primului mileniu de după Hristos au blocat programul cultural (cu substanţă religioasă şi cu iscălituri adunate mai cu seamă din Scythia Minor) pus în lucru de o românitate născândă. Rosturile începuturilor au fost uitate. Destinul românităţii a căpătat altă turnură. Un lung şir de învăţaţi români şi străini nu au omenit să deslușească împrejurările în care au luat naştere acest fenomen specific numit *slavonismul cultural,* cultura, mai restrâns literatura, românească de expresie slavonă, să o definească – în relaţiile ei cu apariţiile din zonele vecine – şi să-i proclame o originalitate. A fost dovedită, astfel, netemeinicia ipostazei formulate de unii învăţaţi slavi, potrivit căreia cultura slavă a românilor a fost, de fapt, produsă de populaţia slavă care trăia aici şi, ocupând poziţiile cheie în societate, putea să-şi impună propria specificaţie culturală. La fel de falsă s-a arătat a fi şi ipoteza culturii şi cărturarilor de „împrumut”, „teorie” cu oarecare circulaţie în unele cercuri de învăţaţi din alte ţări (spre pildă, din Bulgaria). Faptele, obiectiv interpretate, au observat că nu emigrării la nord de Dunăre pe la sfârşitul secolului al XIV-lea, sub presiunea valului otoman, a unui număr de cărturari sud-slavi („teza” capabilă şi azi, încă, să înfierbânte imaginaţia unor cercetători decişi să pună sub propriile embleme tot ce găsesc scris în slavoneşte pe alte meleaguri) s-a datorat înflorirea literelor şi artelor româneşti din secolul al XV-lea.

Întreprinzând cercetarea minuţioasă a „probelor” ajunse până la noi, edificatoare – ca sferă de cuprindere – în ciuda numărului lor prea mare, Emil Turdeanu a constatat că nici în copierea manuscrisurilor, nici în ilustrarea şi împodobirea cu miniaturi a codicelor nu poate fi dovedită participarea – covârşitoare, zic unii – a cărturarilor şi artiştilor sud-slavi, bulgari în speţă, emigranţi în masă peste Dunăre. Cultura românească în limba slavonă a fost zămislită de cei al căror spirit se recunoaşte sub învelişul împrumutat – de cărturari români.

Tocmai prezenţa acestui spirit mă obligă să acord întreaga consideraţie „fazei slavone” a literaturii române vechi, căci el, *duhul* acesta, generează (şi patronează totodată) instituirea unei *stări româneşti fundamentale,* inconfundabile, în complexul sensibil ce apela în acea epocă la un veşmânt de împrumut, la un vehicul cultural străin. Prin slavonism, cărturarii români puteau obţine o necesară integrare în acel *oikumêne* răsăritean, care i-a apărat pe români o vreme de insistentul prozelitism catolic (V. Cândea, 1988, p. 43), preofesat cu un anumit succes de regatele „apostolice”, maghiar şi polonez. Bine este, însă, a instala o cumpănă dreaptă în judecarea acestei „stări” culturale şi, lângă „virtuţi”, să aşezăm şi neajunsurile ei. Căci, trebuie spus, la un moment dat slavona (zicea acelaşi Virgil Cândea) a devenit un factor de stagnare culturală. Întâi, pentru că a ajuns destul de repede un instrument greoi, vădit incomod, de creaţie intelectuală, chiar şi pentru cărturarii din ţările slave. Apoi, din pricina incompatibilităţilor de fond pe care le-a simţit, fără întârziere,

BDD-A5332 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:23 UTC)

un popor latin obligat să utilizeze un idiom cu totul străin, constatare ce a făcut să apară „revoltele" timpurii ale cărturarilor, care încep să scrie în românește (întâi corespondența particulară), și ale bisericii, unde cu siguranță tâlcuirile, catehizările, predicile, îndumările morale se făceau în limba poporului (Antonie Plămădeală, 1981, p. 67-68, 75).

Slavon a fost la noi, s-a mai spus, o limbă de cultură, împlinind aceleași funcții care, în alte spații, au fost asumate de latină ori de greacă. Și nu-mi amintesc ca vre unul dintre istoricii serioși ai acelor literaturi care dispun, pentru o parte a mersului lor prin timp, de texte scrise într-o altă limbă (în latină, de pildă – limba care în Occident s-a bucurat veacuri la rând de o prețuire remarcabilă <E.R. Curtius, 1970, p. 37-38> – dacă examinăm spațiul vest-european, Ungaria ori Polonia) să lase la o parte aceste compunei, stabilim că începutul acelei literaturi este coincident cu învestirea limbii naționale cu funcții de vehicul cultural. I-aș aminti pe autorii sintezei *Littérature française*, altfel destul de exclusiviști în opiniile lor, care, prin E. Faral, subliniază valorile scrisului francez de expresie latină și le socotesc „l' un de titre de gloire de notre nation" (Am citat după ediția Paris, 1984, vol. I, p. 3 și urm.).

Să repudiem noi, acum, această „aloglosie" a literaturii românești din Veacul de Mijloc, un ev în care limbile de cultură - arăta P. Zumthor (1983, p. 72), - întâi au dominat, apoi au coexistat cu idiomurile vernaculare? Am fi singurii, iar această „solitudine ar fi greu de explicat".

Să lăsăm în afara preocupărilor noastre originalul *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, fiindcă a fost scris în slavonă (nu mai vorbesc de tâlmăcirea grecească), interesându-ne doar de versiunea românească din secolul al XVII-lea. Să-l ignorăm pe Nicolaus Olahus, cu cărțile sale în latină, doar fiindcă nu au fost scrise în românește? Să nu acordăm nici o atenție poemei redactate în italiană de Petru Cercel, ca și textelor în limba polonă rămase de la Miron Costin? Ce decizie vom lua atunci în cazul lui Nicolae Milescu, al lui Petru Movilă, ori în cel al poliglotului Dimitrie Cantemir? Dacă hotărâm că *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, scriere atât de românească în spiritul ei, nu poate aparține – căci a fost redactată în slavonă – literelor românești, cărei literaturi o „repartizăm"? Celei bulgare, fiindcă limba era mediobulgară? Ori celei sârbe, căci superstratul lingvistic este pertinent? *Descriptio Moldavie* a lui Cantemir cărei literaturi aparține? Celei „latino-europene", întrucât a fost scrisă în idiomul folosit de urmașii timpului? Celei nemțești, căci i-o ceruseră doar academicienii berlinezi? Sau celei rusești, pentru că a redactat-o în Rusia?...

Opresc aici șirul întrebărilor (unele retorice), întrucât continuarea lor ar însemna, pe de o parte, construirea unui demers realizat în absența oricărei informații despre modalitățile practicate în cercetarea scrisului vechi în oricare parte a Europei, iar pe de altă parte, necunoașterea (și nerecunoașterea) specificităților literaturii române medievale. Mă scutesc a ăntinde această serie tocmai răspunsurile, de multă vreme formulate de unul dintre cei mai importanți cunoscători ai literaturii slavone din spațiul românesc, profesorul Ioan Bogdan, în câteva texte – *Însemnătatea studiilor slave pentru români*, București, 1894, și *Cultura veche românească*, București, 1898 – capitale pentru fundamentarea unui punct de vedere corect în privința scrisului slavon din Țările Române. Literatura română de expresie slavonă reprezintă nu numai o parte integrantă a întregului proces literar național, ci și o probă strălucit trecută (fie și în fața unei Europe orientale) a capacității de performanță a cărturarilor noștri pe durata a două secole și mai bine. Această etapă – spunea cineva cu multă dreptate – nu este o „prefață" a literaturii veacului al XVII-lea, ci o secvență bine definită, cu țeluri clare, cu contururi limpezi și, mai cu seamă, cu funcții însemnate pentru desfășurările de mai târziu în întreaga spiritualitate românească. Nu întâmplător, atunci

BDD-A5332 © 2005 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:23 UTC)

când vor declanşa mersul biruitor al limbii române în propria literatură, scriitorii veacurilor al XVI-lea şi al XVII-lea, mai ales, vor opera recuperarea în româneşte a marilor texte pe care înaintaşii le redactaseră în slavonă. Dacă nu ar fi simţit că sunt *ale lor*, dacă nu ar fi desluşit în substanţa lor acelaşi ethos care le dirija şi lor opţiunile capitale, le-ar fi ignorat cu siguranţă, cercul de traducători din jurul lui Udrişte Năsturel n-ar fi ostenit pentru prefacerea *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab* ori a *Vieţii patriarhului Nifon* şi nici Varlaam mitropolitul n-ar fi inclus în sumarul *Cazaniei* sale acea *Mucenicie a Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava.* Acest lucru nu s-a întâmplat, însă, pentru că, într-adevăr, drumurile însemnate ale literaturii române s-au croit în acea vreme când românii scriau în limbi de împrumut (căci, să nu uităm, lângă slavonă, ei au continuat să folosească, în cancelariile domneşti mai ales, latina şi greaca) şi tot în acea vreme s-au alcătuit câteva dintre caracteristicile de durată ale „mersului" specific al literelor noastre (modelul „eroului emplar" autohton, pe care Ureche îl va impune, nemurind chipul lui Ştefan cel Mare, se află, totuşi, în *Letopiseţul de când, cu voia lui Dumnezeu, s-a început Ţara Moldavă*). Acestui „mers" specific se cuvine să-i atribuim, cu îndreptăţire, textele scrise de români în limbi de cultură, precum slavona, latina ori greaca, dar şi în alte idiomuri (polona, italiana, franceza, germana şi altele), precum şi compunerile unor străini integraţi spaţiului nostru (mă gândesc la grecul Matei al Mirelor, cel împământenit aici, dar şi la Gavriil Protul ori Stavrinos, greci şi ei) sau apropiaţi lui. „Dubla apartenenţă" literară a celor din urmă mi se pare indiscutabilă, dar drepturile pe care literatura română le are asupra unora dintre scrierile lor le socot la fel de limpezi.

Bibliografie :

TURDEANU Emil, *La littérature bulgare du XIVe siècle et ?? diffusion dans les pays roumains,* Paris, 1947

CANDEA Virgil, *Temeiuri pentru preţuirea „Noului Testament", în Noul Testament de la Bălgrad,* ediţia a II-a, Alba Iulia, 1988

PLĂMĂDEALĂ Antonie, *Dascăli de cuget şi simţire românească,* Bucureşti, 1981

CURTIUS E. R., *Literatura europeană şi Evul Mediu latin,* versiunea românească, Bucureşti, 1970

ZUMTHOR P., *Încercare de poetică medievală,* vesiunea românească, Bucureşti, 1983

BDD-A5332 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:23 UTC)